

Др Снежана Соковић, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу
ORCID: 0000-0001-7046-6381

Изворни научни чланак
УДК: 343.56:303.447.3
DOI: <https://doi.org/10.46793/7623-154.253S>

ШТЕТНИ УТИЦАЈ КОЦКАЊА: АНАЛИЗА ДОМАЋИХ ЕМПИРИЈСКИХ ИСТРАЖИВАЊА*

Резиме

Непосредна и свакодневна лаичка опсервација сведочи о великом броју локација за клађење и коцкање у нашој земљи и о њиховој константној посећености, као и о свакодневном и интензивном маркетиншком промовисању ових објеката у свим медијима. Стога јавност углавном не препознаје штетни потенцијал коцкарских игара, коцкање прихвата као легалну и легитимну слободну активност или вид забаве, а евентуалну адикцију углавном перципира као мање озбиљну, што ствара значајне препреке у лечењу особа са поремећајима коцкања. У раду се анализирају емпиријски подаци о коцкању и патолошком коцкању и закључује да постоји евидентно недовољан број домаћих емпиријских истраживања о проблематичном и патолошком коцкању и да су подаци о, ионако малобројним, истраживањима углавном посредно доступни преко различитих медијских и других саопштавања, што отежава анализу, методолошку компарацију, поређење и синтезу добијених резултата. Ипак, и постојећа малобројна и методолошки неуједначена истраживања, указују на високу преваленцу коцкања међу одраслима и висок ниво учешћа младих у коцкарским активностима. За објективно сагледавање сложеног феномена коцкања и његових штетних последица и креирање јавних политика и превентивних стратегија неопходан је шири, методолошки поуздан, емпиријски увид у проблематику патолошког коцкања.

Кључне речи: коцкање, типологија коцкара, патолошко коцкање, емпиријска истраживања коцкања.

* Рад је резултат научноистраживачког рада аутора у оквиру Програма истраживања Правног факултета Универзитета у Крагујевцу за 2025. годину, који се финансира из средстава Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

1. Увод

Коцкање привлаче велики део популације и представља значајан извор прихода за организаторе игара на срећу. Иако јесу легитимна активност у контексту рекреације, забаве и дружења, коцкање, клађење и игре на срећу су далеко од једноставног феномена „имања среће или немања среће“. Иза привидне забаве крију се потенцијално озбиљне негативне физичке и социјалне последице у односу на играче и њихове породице, које се преливају и на ширу заједницу, због чега се проблематично коцкање оправдано сагледава и као проблем јавног здравља.¹ Коцкање је комплексна појава која комбинује економске, психолошке и социјалне елементе, а рекреативно коцкање може лако постати штетно, зависно од тога шта се игра, како, колико често и са којом мотивацијом.

Емпиријска истраживања играју кључну улогу за разумевање сложеног феномена коцкања и његових последица по појединца и друштво, за познавање обима и природе штетних ефеката коцкања, пружајући релевантне информације и доказе неопходне за креирање јавних политика, превентивних програма и стратегија лечења. Разликовање формата коцкања, разумевање ризика који носе и класификација типова коцкара пружа основу за ефикасније превентивне и терапијске акције.² Емпиријска истраживања треба да пруже реалну слику о распрострањености и узроцима коцкања, да идентификују ризичне групе, усмеравају програме превенције и лечења, и тако створе поуздану основу за јавне политике које штите појединца и друштво. Подаци добијени систематским прикупљањем, анализом и интерпретацијом, омогућавају објективну процену свих фактора повезаних са ризичним коцкањем и реално сагледавања етиолошке и феноменолошке димензије коцкања. Без емпиријских доказа, мере превенције и интервенције се заснивају на претпоставкама, моралним ставовима или појединачним искуствима, што умањује њихову ефикасност, читав концепт превенције бива насумичан, а друштвени одговор на овај проблем неефикасан.

2. Коцкање

Коцкање подразумева улагање новца на неки догађај с циљем повећања почетног улога. У својој најширој форми, коцкање означава игру или активност

¹ Kaminer, Y., *Gambling use disorders-a public health problem*. Connecticut Medicine, 2000/64, pp. 663-668. Abbott, M.W., *The changing epidemiology of gambling disorder and gambling-related harm: public health implications*, Public health, 184/2020, pp. 41-45.

² Gabellini, E., Lucchini, F., Gattoni, M. E., *Prevalence of problem gambling: A meta-analysis of recent empirical research (2016–2022)*, Journal of Gambling Studies, 39.3/2023, pp.1027-1057. Nower, L., Blaszczynski, A., Anthony, W. L., *Clarifying gambling subtypes: the revised pathways model of problem gambling*, Addiction, 117(7)/2022, pp. 2000-2008.

у којој особа улаже нешто од вредности (новац, имовину или неки други улог) у неизвесан исход, са очекивањем да може добити више него што је уложила. Кључни елементи укључују постојање улога, неизвесност исхода и могућност награде (добитак) или губитка. У нестратешким коцкарским играма као што су томбола, лутрија, лото, бинго, различите „стругалице“, није потребна никаква вештина а добитак је случајан, зависи искључиво од среће играча. Стратешки облици коцкања, као што су спортско клађење, игре на аутоматима, карташке игре, коцкање преко интернета, укључују и "увежбавање", па поседовање одређених вештина повећава вероватноћу освајања добитка.

Коцкање има различите облике. Социјално коцкање подразумева социјално прихватљиву повремену, временски ограничену рекреативну активност која се предузима ради забаве и дружења. Проблематично коцкање подразумева учестало бављење различитим облицима коцкања (или претежно једним обликом) које ствара проблеме у обављању свакодневних активности. Најштетније последице има патолошко коцкање које представља посебно дијагностификован психијатријски поремећај контроле импулса, односно болест (бихејвиоралне нехемијске) зависности,³ и често се означава и као компулзивно коцкање.⁴ Ради се о стању у коме је коцкање основна окупација због чега је онемогућено нормално функционисање.⁵ Покушаји да се смањи учествовање у коцкарским играма или да се са њим престане су неуспешни. Особа наставља да чини и оно што јој здрав разум налаже да не чини. Понашање постаје компулзивно, свака нова коцкарска игра смањује анксиозност и подиже расположење, доводи до стања еуфорије, што је слично стању интоксикације дрогама. Временом, са понављањем активности долази до смањења или нестајања еуфорије. Да би се постигао првобитни ефекат пријатности и узбуђења повећава се интензитет коцкања и у смислу посвећеног времена и висине улога. Упоредо и дугови постају све већи, долази до укључивања у илегалне активности како би се дошло до потребног новца, а лагањем се прикрива озбиљност проблема. Понашање је битно измењено, односи са породицом и другим важним и блиским особама су отежани а образовне и пословне прилике значајно угрожене. Коцкање се наставља упркос крајње негативним последицама које су све израженије и јављају се на свим пољима.⁶ Неспособност да се контролише сопствено понашање у погледу

³ Stinchfield, R. et al., *Reliability, validity, and classification accuracy of the DSM-5 diagnostic criteria for gambling disorder and comparison to DSM-IV*. Journal of Gambling Studies, 32(3)/2015, pp. 905-922.

⁴ Ashley, L. L., Boehlke, K. K., *Pathological gambling: a general overview*, J Psychoactive Drugs, 44(1)/2012, pp. 27-37.

⁵ Rosenthal, R. J., *Pathological gambling*. Psychiatric Annals, 22(2)/1992, pp. 72-78.

⁶ Blaszczynski, A., Nower, L., *A pathways model of problem and pathological gambling*, Addiction, 97.5/2002, pp. 487-499.

коцке доводи до осећања стида и кривице, и неретко резултира и значајним суицидалним ризиком.⁷

У етиолошком смислу патолошки коцкари не представљају јединствену категорију.⁸ "Коцкари који траже узбуђење" су претежно мушкарци који бирају врсте коцкања које омогућавају стварање јаких узбуђења (рулет, карте, спортске кладионице), и које их уводе у стање прекомерног ослабања неуротрансмитера допамина и стално интензивирање коцкарске активности како би се такво стање одржало, што брзо и лако развија коцкарску адикцију.⁹ "Симптоматски коцкари" деле одређене заједничке карактеристике са коцкарима који траже узбуђење (ниско самопоуздање и самопоштовање, лажљивост, манипулативност, сличне развојне фазе) али је њихово коцкање у много већој мери симптом различитих трауматских искустава и поремећаја (жене коцкараи претежно припадају овој категорији). Иако и ова категорија лако развија зависност, симптоматски коцкари чешће траже стручну помоћ и кооперативније приступају мерама лечења.¹⁰

Упадљива је повезаност између проблематичног коцкања и злоупотребе супстанци.¹¹ Зависност од коцкања стимулише систем награђивања мозга на начин који је сличан ефектима дроге или алкохола. Осећај задовољства узрокован допамином који се ослобађа током коцкарских победа доприноси зависности.¹² Временом се развија толеранција на допамин који се ослобађа током патолошког коцкања, што захтева већи ризик и већу ангажованост за исти ниво задовољства. Проблематично понашање коцкара углавном прати поремећај функције одређених можданих сфера због чега је реална процена и способност доношења одлука у контексту тренутних и дугорочних награда озбиљно

⁷ Karlsson, A., Håkansson, A., *Gambling disorder, increased mortality, suicidality, and associated comorbidity: A longitudinal nationwide register study*, Journal of Behavioral Addictions, 7(4)/2020, pp. 1091-1099.

⁸ Nower, L., Blaszczynski, A., Anthony, W. L., *Clarifying gambling subtypes: the revised pathways model of problem gambling*, Addiction, Jul; 117(7)/2022, pp. 2000-2008; Mills, D., Anthony, V., Nower, L., *General motivations, basic psychological needs, and problem gambling: Applying the framework of Self-Determination Theory*. Addiction Research and Theory, 29/2020.

⁹ Blaszczynski, A. P., Wilson, A. C., McConaghy, N., *Sensation seeking and pathological gambling*, British Journal of Addiction, 81(1)/1986, pp. 113-117. Parke, A., Griffiths, M., Irwing, P., *Personality traits in pathological gambling: Sensation seeking, deferment of gratification and competitiveness as risk factors*, Addiction Research & Theory, 12(3)/2004, pp. 201-212.

¹⁰ Hodgins, D. C., Stea, J. N., Grant, J. E., *Gambling disorders*. The Lancet, 378.9806/2011, pp. 1874-1884.

¹¹ Sharma, R., Weinstein, A., *Gambling disorder comorbidity a narrative review*, Dialogues in Clinical Neuroscience, 27(1)/2025, pp. 1-18.

¹² Младеновић, И., Лажетић, Г., *Зависност од коцкања са терапијским приручником*. Београд, 2014; Јовић, Ј., *Утицај допаминергичког система на зависност од интернета*, Acta Medica Medianae, 50(1)/2011, стр. 60-66.

нарушена.¹³ Манипулација системом награђивања мозга подстиче циклус зависности, било да је то врхунац победе у коцкању или еуфорија од дроге.

Међутим, јавна перцепција коцкарске и наркоманске адикције је различита. Јавност углавном суштински не препознаје штетни потенцијал коцкарских игара, коцкање прихвата као легалну и легитимну слободну активност или вид забаве, а евентуалну адикцију углавном перципира као мање озбиљну, што ствара значајне препреке у лечењу особа са поремећајима коцкања.¹⁴

Значајна је и подела патолошког коцкања и коцкара на бихејвиорално условљене, емоционално рањиве и антисоцијално импулзивне коцкаре.¹⁵ Бихејвиорално условљени коцкари су у основи социјални коцкари код којих је коцкарски статус последица понављања (учесталог учешћа у коцки) и когнитивне грешке (нпр. илузија контроле). За младе који припадају овој групи постоји вероватноћа укључивања у друге облике ризичног понашања и значајан ризик развијања проблематичног и патолошког коцкања. Емоционално рањиве коцкаре карактерише психолошка нестабилности (нпр. анксиозност, депресија, очајање, потреба за бегом, трауме, и слично) и коцкање се јавља као механизам суочавања са негативним емоцијама. Уз коцкање и клађење врло често конзумирају различита опојна средства. Анτισоцијално-импулсивни коцкари укључују особе са високим нивоом импулсивности које карактерише постојање коморбидних поремећаја (злоупотреба психоактивних супстанци, антисоцијалн понашање), породична историја антисоцијалног понашања и антисоцијалне тенденције. Најчешће почињу са коцкањем у раном узрасту, а коцкање прате бројна друга ризична и опасна понашања, врло често и озбиљне криминалне активности.

Дигиталне технологије трансформисале су начин на који се игре на срећу доживљавају и користе, са физичких локација коцкање се преселило у виртуелни простор, доступан свима, било када и било где.¹⁶ Мобилне апликације, online казино игре, виртуелне слот машине и платформе за спортско клађење постале су део свакодневице великог броја корисника. Дигитална доступност коцкања омогућава већу и комфорнију учесталост, смањену перцепцију губитка и повећава ризик импулсивног понашања (посебно код млађих корисника код којих механизми самоконтроле још увек нису у потпуности развијени). Изованост и анонимност онлајн коцкара

¹³ Jakob, L., *The anticipatory dopamine response in addiction: A common neurobiological underpinning of gambling disorder and substance use disorder?* Progress in Neuro-Psychopharmacology and Biological Psychiatry, Vol. 98/2020, doi: 10.1016/j.pnpbp.2019.109802.

¹⁴ Wöhr, A., Wuketich, M., *Perception of Gamblers: A Systematic Review*, J Gambl Stud, 37/2021, pp. 795–816, Младеновић, И., Лажетић, Г., *нав. дело*.

¹⁵ Nower, L., Blaszczynski, A., *Impulsivity and pathological gambling: A descriptive model*, International gambling studies, 6.1/2006, pp. 61-75.

¹⁶ Gainsbury, S. M., *Online gambling addiction: the relationship between internet gambling and disordered gambling*, Current addiction reports, 2.2/2015, pp. 185-193.

онемогућава социјалну контролу и повратну реакција из окружења, што значајно одлаже препознавање проблема и тражење подршке. Дигиталне платформе за игре на срећу су пажљиво дизајниране не само у технолошком смислу него и у психолошкој равни јер подразумевају механизме који доприносе продуженој пажњи и одржавању интересовања за игру. Врло често исход игре изгледа као „замало добитак“ (*"near miss"* ефекат), што код корисника ствара додатну мотивацију за наставак играња. Иако се формално ради о губитку, овакве ситуације изазивају емотивну реакцију сличну оној код добитка.¹⁷ Наградни систем са променљивим интервалима (где се добици појављују непредвидиво) подстиче осећај ишчекивања и појачава ангажованост играча. Постојање различитих нивоа игре, симбола, визуелних и звучних ефеката додатно доприноси осећају пријатности и може потиснути рационалну процену тренутне ситуације у игри. Стога, дигиталне платформе за игру код особа са израженом импулсивношћу, емотивним тешкоћама, или оних које се налазе у стресним животним фазама, могу представљати значајан ризик за развој поремећаја у вези са коцкањем, који се огледа у губитку контроле, занемаривању других аспеката живота, финансијским проблемима и погоршању менталног здравља.¹⁸

Виши степен рањивости када је реч о развоју проблема повезаних са коцкањем показују адолесценти и млади људи (због неуролошке и емоционалне незрелости)¹⁹, особе које се боре са анксиозношћу, депресијом или осећајем усамљености, појединци са историјом зависничког понашања, запослени у високостресним и емоционално исцрпљујућим окружењима. Мушкарци имају већу вероватноћу да развију зависности и од коцкања и од супстанци са коморбидитетом проблема са менталним здрављем, а млађи и средовечни појединци су посебно подложни развоју компулзивног коцкања. Интеракција ових фактора са ниским социјално-економским статусом појачава вероватноћу развоја зависности од коцкања. Без обзира што мушкарци почињу коцкање у ранијем добу него жене и имају више стопе патолошког коцкања, жене напредују брже од почетка коцкања до патолошког стања. Коцкање код жена је најчешће наглашено симптоматско и представља начин избегавања стреса или депресивних стања. Мушкарци коцкари су више социјално изоловани у односу на жене и чешће живе сами. Жене са поремећајем коцкања трпе виши ниво моралне осуде и социјалне стигматизације, због чега ређе него мушкарци патолошки коцкари траже третман и лечење. Мушкарци патолошки

¹⁷ Barton, K. R. et al., *The effect of losses disguised as wins and near misses in electronic gaming machines: A systematic review*, Journal of gambling studies, 33.4/2017, pp. 1241-1260; Quaglieri, A. et al., *Gambling and virtual reality: unraveling the illusion of near-misses effect*, Frontiers in psychiatry, vol. 15/2024, doi:10.3389/fpsy.2024.1322631.

¹⁸ Gainsbury, S. M., *Online gambling addiction: the relationship between internet gambling and disordered gambling*, Current addiction reports, 2.2/2015, pp. 185-193.

¹⁹ Livazović, G., Bojčić, K. *Problem gambling in adolescents: what are the psychological, social and financial consequences?*. BMC Psychiatry, vol. 19(1)/2019, p. 308.

коцкари имају знатно израженије антисоцијалне црте личности. Мушкарци са патолошким коцкарским поремећајем углавном следе "стратешке" облике коцкања (спортско клађење, коцка, блекцек и др.) а жене "нестратешко" коцкање (слот машине, бинго).²⁰

Индивидуалној предиспонираности ка проблематичном коцкању значајно доприносе и средински фактори.²¹ Шира доступност одређеног облика коцкања потенцијално повећава број особа које развијају проблем са коцкањем, док интензивно маркетиншко и медијско оглашавање, доступност великог броја локација за коцкање, осим што потенцијално повећава број особа чије учествовање у играма на срећу прелази у патолошки облик, мења јавну перцепцију коцкања у правцу нормалне, широко распрострањене и прихваћене активности.²²

Особе које карактерише импулсивност и висока сензацијска потреба или рањива личност изложена психолошким стресорима, са "дисторзивним мишљењем о коцкању" које им даје илузију контроле и погрешно тумачење вероватноће, уколико су усмерени ка играма које карактерише брзина, кратак интервал исплате, а у социјалном окружењу које омогућава лак приступ коцкању са израженом маркетиншком и медијском подршком различитим облицима коцкања, са високом вераватноћом са рекреативног коцкање прелазе у проблематично и патолошко коцкање.²³

Мада сви облици коцкања имају заједничку карактеристику у томе што пружају привлачну прилику освајања нечег вреднијег од онога што је уложено, њихов потенцијал за изазивање зависности се разликује. Искуство "добитка на дохват руке" (које играче уводи у дисоцијативна стања ума) играма које карактерише кратак временски интервал између улога и исплате, комбинација могућности великих добитака са учесталошћу мањих добитака, дуге сесије²⁴ у којима се у брзом низу понављају мали улози, даје одређеним играма (као што је рулет и друге казино игре, покер, а посебно електронски облици ових игара)

²⁰ Ibáñez, A. et al., *Gender differences in pathological gambling*, Journal of Clinical Psychiatry, 64.3/2003, pp. 295-301; Lesieur, H. R., *Female pathological gamblers and crime*. In Eadington, W., Cornelius, J., (Eds.), *Gambling behavior & problem gambling*, 1993, pp. 495-515.

²¹ Orford, J., Wardle, H., Griffiths, M., Sproston, K., Erens, B., *The role of social factors in gambling: Evidence from the 2007 British Gambling Prevalence Survey*, Community, Work & Family, 13(3)/2010, pp. 257-271. 41.

²² Syvertsen, A. et al., *Relationships between exposure to different gambling advertising types, advertising impact and problem gambling*. Journal of gambling studies, 38.2/2022, pp. 465-482.

²³ Bouguettaya, A. et al., *The relationship between gambling advertising and gambling attitudes, intentions and behaviours: a critical and meta-analytic review*, Current opinion in behavioral sciences, 31/2020, pp. 89-101.

²⁴ Кладионице и коцкарнице углавном немају прозоре а играчи лакше губе осећај протекла времена у окружењу вештачког осветљења. Hearn, N. L., Ireland, J. L., Eslea, M. et al., *Exploring Pathways to Gambling: Proposing the Integrated Risk and Protective Factors Model of Gambling Types*, J Gambl Stud, 37/2021, pp. 1-26.

изразито висок потенцијал за изазивања зависности. На нивоу учесника у играма на срећу, што су облици коцкања у којима се учествује бројнији и разноврснији, већа је и вероватноћа да ће се одређени облик коцкања издвојити као посебно привлачан за редовно учествовање, а тиме се и ризик преласка у проблематично и патолошко коцкање значајно повећава. "Дубинска укљученост" у смислу посвећености и учесталости учествовања у одређеном виду коцкања, у интеракцији са интензитетом коцкања у смислу количине времена и новца потрошеног на коцкање, суштински је повезана са развојем патолошког коцкања. Особа која је зависна од коцкања игра са улозима већим него што себи може да приушти да изгуби, има потребу за коцкањем са већим новчаним износима како би се постигао исти осећај узбуђења, изнова се у кратким интервалима поново враћа игри верујући да може да поврати изгубљени новац, позајмљује новац или распродаје своју и породичу имовину да би дошао до новца за коцкање, уводи и себе и своју породицу у озбиљне и константне финансијске проблеме.²⁵

3. Штетни ефекти коцкања

Игре на срећу представљају легалну делатност регулисану посебним прописима и легитиман избор активности која се упражњава у слободно време ради забаве и дружења. Ипак, рекреативно коцкање може лако постати проблематично и патолошко и као такво је веома штетно, како за појединца и његово најближе окружење, тако и за ширу заједницу. Мада се у јавном простору не перципирају као такви, штетни ефекти проблематичног и патолошког коцкања су једнако разорни као и ефекти зависности од психоактивних супстанци.²⁶

Финансијски проблеми - Проблематично коцкање првенствено угрожава финансијску сигурност појединца и његове породице. Почетни финансијски проблеми су праћени надом брзе санације и порицањем озбиљности, али су последице несагледиве и укључују финансијске губитке, дугове и банкрот. Опсесија коцкањем доводи до трошења све веће количине новца и времена, чак и када финансијски проблеми евидентни, због чега долази до узимања зајмова и задуживања. Финансијске последице су далекосежне и дугорочне, укључују ослабљену куповну моћ, немогућност штедње, смањено трошење, прихватање додатних послова, залагање вредних предмета, позајмљивање новца, одлагање плаћања редовних животних трошкова, зеленашко задуживање. Ови проблеми су у константној прогресији, нагомилавање дугова доводи до банкрота,

²⁵ Lee, H. J., Lee, G., *Pathways to understanding problem gambling among adolescents*, BMC Public Health, 25(1)/2025.

²⁶ Денчић, М., *Штетне последице проблематичног коцкања*, Зборник института за криминолошка и социолошка истраживања, XLII, 2023, стр. 41-62.

"зеленашког ропства" и укључивања у криминалне активности ради финансирања коцкања.

Проблеми менталног здравља - Патолошко коцкање негативно утиче на ментално стање коцкара, укључујући проблеме са менталним здрављем и афективну нестабилност (брзе промене расположења), стални емоционални и психолошки стрес. Коцкарску зависност прати поремећај сна услед бриге, стрес и депресија, осећај безвредности и неуспеха, повлачење и социјална изолација, повећана ментална рањивост, честе главобоље, хипертензија, губитак апетита или преједање, повећана употреба цигарета и алкохола, занемаривање личне хигијене, самоповређивање и самоубилачке мисли. Самоубилачке идеје, покушаји самоубиства и извршена самоубиства су много чешћа код зависника од коцкања него у општој популацији и код других зависности. Симптоми зависности од коцкања укључују осећај немоћи и изгубљености, као и анксиозност и фрустрацију када особа не може да се коцка.²⁷

Последице по физичко здравље - Поред финансијског и менталног оптерећења, коцкање битно нарушава и физичко здравље појединаца. Стрес и анксиозност повезани са коцкањем могу се манифестовати кроз различите физичке болести. Уобичајене тегобе укључују несаницу, синдром иритабилног црева, чир на желуцу, висок крвни притисак, инфаркт миокарда, шлог и мигрене. Такође се јављају поремећаји сна, хипертензија, губитак апетита или преједање, повећана употреба цигарета и алкохола и занемаривање личне хигијене. Коморбидитет са злоупотребом супстанци додатно урушава физичко здравље.²⁸

Губитак контроле понашања - Патолошко коцкање је најзаступљенији и најтежи облик нехемијске зависности. Постоји неодољива потреба да се чин коцкања понавља упркос очигледним негативним последицама. У немоћи да контролишу свој порив за коцкањем, губе контролу сопственог понашања и своје активности суштински свode само на коцкање и стварање финансијских и других услова да наставе коцкање. Знаци патолошког коцкања укључују потребу за коцкањем са све већим улозима, раздражљивост при покушају престанка, више неуспешних покушаја контроле, преокупираност коцкањем, коцкање у стању узнемирености, враћање на коцкање брзо након губитка, лагање о коцкању, угрожавање личних односа и пословних обавеза, ослањање на друге ради обезбеђивања потребног новца. Патолошки коцкари губе

²⁷ Hartmann, M., Blaszczynski, A., *The longitudinal relationship between psychiatric disorders and gambling disorders*, International Journal of Mental Health and Addiction, 2016; Preston, D. L., McAvoy, et al., *Problem gambling and mental health comorbidity in Canadian federal offenders*. Criminal Justice and Behavior, 39(10)/2012.

²⁸ Butler, N. et al., *Gambling with your health: Associations between gambling problem severity and health risk behaviours, health and wellbeing*, Journal of Gambling Studies, 36.2/2020, pp. 527-538.

стварни увид у своје понашање, трошење новца и задуживање, због чега проблеми захватају све сфере њиховог живота и драстично смањују квалитет живота у свим областима.²⁹

Брачно-породична криза изазвана патолошким коцкањем је тешка, хронична, прогресивна и кумулирајућа. Проблематично коцкање првенствено угрожава финансијску сигурност појединца и његове породице што доводи до оптерећења, губитка поверења, несигурности и неплаћених рачуна. Нагомилавање кризних ситуација у породици неповратно урушава квалитет брачног и породичног живота. Чланови породице улазе у стање константног емоционалног стреса и међусобно нарушених односа. Евидентан је негативан утицај на друштвени живот, финансијске потешкоће, смањена радна способност и психолошки проблеми. Финансијски терет породице може бити знатан и дуготрајан, потенцијално водећи ка сиромаштву. Уз све то чланови породице коцкара су неретко изложени претњама, уценама и насиљу поверилаца. Дисфункционалност породичних односа је у прогресији и пролази фазе, од порицања, стреса и исцрпљености, до отвореног конфликта, насиља и распада породице.³⁰

Породично насиље и злостављање - Проблематично коцкање може погоршати постојеће неравнотеже моћи у породици и довести до повећане агресије и насиља према члановима породице. Постојеће породично насиље се интензивира у смислу све тежих и све чешћих облика физичког насиља и изазивања новог, реципрочног породичног насиља. Партнери, родитељи, бивши партнери и деца су најчешће жртве. Ескалирају и други облици насиља, психолошко, сексуално и финансијско. Жене чији партнери имају проблем са коцкањем изложене су вишеструко већем ризику виктимизације насиљем у породици. Ризик од насиља је значајно већи за све чланове породице када је зависност од коцкања удружена са другим поремећајима употребе супстанци.³¹

Социјална изолација - Савладана и исцрпљена непрестаним кризама, породица патолошких коцкара упада у све дубљу социјалну изолацију. Због јаког осећања немоћи и социјалног стида чланови породице редукују ранија дружења и друге социјалне контакте, интензивирање и учесталост породичних проблема прогресивно слаби социјалне везе породице и води ка њиховом гашењу, јер како брачно-породична криза постаје све тежа, неподношљивија и безизлазнија, чланови породице показују тенденцију да се све више изолирају и затварају у патолошке породичне оквире.

²⁹ Патолошко коцкање - Како се понаша коцкар? (2022, јун 17), *MedTim*. <https://medtim.rs/blog/patolosko-kockanje/>, приступ: октобар, 2025.

³⁰ Dowling, N. A. et al., *Problem gambling family impacts: Development of the problem gambling family impact scale*, *Journal of gambling studies*, 32.3/2016, pp. 935-955.

³¹ Suomi, A. et al., *Patterns of family and intimate partner violence in problem gamblers*, *Journal of Gambling Studies*, 35.2/2019, pp. 465-484.

Утицај на децу - Деца, као најнемоћнија, јесу највећи и најтежи губитници породичне кризе изазване патолошким коцкањем. Деца коцкара имају већи ризик од развоја проблема са коцкањем и укључивања у друга ризична понашања. Могу доживети различите облике злостављања, од занемаривања до физичког злостављања. Прати их осећај занемарености и игнорисања, а реагују депресијом и/или љутњом. Могу интернализовати своје проблеме или их испољавати кроз негативна понашања попут злоупотребе супстанци, вршења кривичних дела или самог коцкања. Одрастање у окружењу које промовише коцкање, поспешује међугенерациски трансфер коцкања као прихватљивог обрасца понашања и репродуковање проблематичног брачно-породичног циклуса. Уколико и развију компензацијске механизме у односу на проблеме одрастања у породици оптерећеној патолошким коцкањем и постижу образовне и професионалне успехе, неретко се тешко или се уопште не остварују у другим областима живота, и задржавају осећај фрустрације и одбачености.³²

Проблеми на нивоу заједнице - Патолошко коцкање ствара значајна економска оптерећења на нивоу читавог друштва, обухватајући директне трошкове здравствене заштите и социјалне помоћи, индиректне трошкове попут изгубљене продуктивности и криминала, као и значајна финансијска средства усмерена ка самој индустрији коцкања.³³ Повезаност коцкања и криминалитета³⁴ има значајне импликације и односу на полицијско-правосудни систем и социјалне службе и захтева додатне ресурсе и координисан приступ у решавању оба проблема. Проблематично коцкање доводи до смањене продуктивности на послу како самог коцкара, тако и чланова његове породице. Стрес, анксиозност и коцкања током радног времена резултирати сукобима са колегама, кашњењем, изостанцима и на крају губитком посла или напуштањем школовања са ширим неповољним импликацијама на економску стабилност појединца и допринос друштву.

4. Шта знамо о коцкању у Србији: преглед на основу емпиријских истраживања

Непосредна и свакодневна лаичка опсервација сведочи о заиста великом броју локација за клађење и коцкање у нашој земљи и о њиховој константној

³² Darbyshire, P., Oster, C., Carrig, H., *Children of parent(s) who have a gambling problem: a review of the literature and commentary on research approaches*, Health and Social Care, 9(4)/2001, pp. 185-193.

³³ Walker, D. M., Russell S. S., *Social and economic impacts of gambling*, Current Addiction Reports, 3.3/2016, pp. 293-298. Lucchini, F., Comi, S. L., *Social Costs of Gambling Harm in Italy*, Critical Gambling Studies, 3(1)/2022, pp. 71-82.

³⁴ May-Chahal, C. et al., *Gambling harm and crime careers*, Journal of Gambling Studies, 33(1)/2017, pp. 65-84. Бјелајац, Ж., *Патолошко коцкање и криминал [Pathological gambling and crime]*, Култура полиса, бр. 14/2017, стр. 185-201.

посећености, како у урбаним срединама тако и у руралним областима. Без обзира на законске одредбе које предвиђају одређена ограничења у погледу локација за кладионице и сличне објекте ради заштите деце школског узраста и малолетника од непримерене изложености приликама за укључивање у коцкарске активности, стиче се утисак о њиховој евидентно прекомерној доступности.³⁵ Маркетиншко промовисање ових објеката у свим медијима је свакодневно и изузетно интензивно, подржано учешћем познатих особа. Због здраворазумског знања и због научно-емпиријске потврде о томе да овакви услови представљају врло подстицајне срединске фактора за развој проблематичног и патолошког коцкања (са свим штетним последицама које носи) бројност и изузетна доступност објеката за клађење и коцкање и њихова константна медијско-маркетиншка промоција изазивају забринутост у погледу тога колико такво стање доприноси развијању девијантног и патолошког коцкања. Увек постоје психолошки рањиве особе и особа које трагају за узбуђењима. У условима изузетно лаке доступности и медијске подржаности прилика за коцкање, мали корак је потребан до стања патолошке потребе за коцкањем, а пут до излечења је врло дуг, мукотрпан и често неизвестан.

У потпуној несразмери са перцепцијом о широкој заступљености коцкања и клађења у великом броју објеката стоји истраживачка научно-емпиријска заинтересованост за овај проблем. Евидентан је недовољан број домаћих емпиријских истраживања о проблематичном и патолошком коцкању, а подаци о, ионако малобројним, истраживањима углавном су посредно доступни преко различитих медијских и других саопштавања, што отежава анализу података, методолошку компарацију, поређење и синтезу добијених резултата. Стога о стварним етиолошко-феноменолошким карактеристикама патолошког коцкања нема много поузданих података.

Расположиви подаци о коцкању у Србији потичу од извештаја државних институција, невладиних организација. Институт за јавно здравље Србије "Др Милан Јовановић Батут" је кључна државна институција укључена у истраживање и извештавање о распрострањености коцкања, посебно међу младима.³⁶ Невладине организације попут СОС центра за превенцију и лечење патолошког коцкања и удружења "Превент" такође играју значајну улогу у истраживању, лечењу и подизању свести о штетности коцкања у Србији. Анализа података и перспектива државних институција и невладиних организација подобна је да пружи вредне увиде и свеобухватније разумевање

³⁵ Пословни резултати кладионица у Србији: Ко највише добија у играма на срећу - Forbes Србија. (2024, јун 3). *Forbes*. <https://forbes.n1info.rs/novac/poslovni-rezultati-kladionica-u-srbiji-ko-najvise-dobija-u-igrama-na-srecu/>, приступ: октобар, 2025.

³⁶ Kilibarda, B. et al., *National Survey on life styles of citizens in Serbia 2014 : key findings on substance use and gambling*, Institute of Public Health of Serbia "Dr Milan Jovanovic Batut", 2014; Терзић-Шупић, З. et al., *National survey on lifestyles and gambling in Serbia: Gambling participation and problem gambling in adult population*, *International Gambling Studies*, 19(2)/2019, pp. 265–281.

проблема, укључујући стопе преваленције, трендове и изазове у решавању штетних ефеката коцкања. Међутим, кључна констатација у погледу домаћих емпиријских истраживања о патолошком коцкању односи се на њихову евидентну малобројност, на чињеницу да најчешће нису усмерена директно на проблем патолошког коцкања и на недоступност података у изворном облику. Стога компарацију истраживања, синтезу података и валидне закључке о реалном стању отежава/онемугућава чињеница да је највећи број података доступан као ненаучна медијска интерпретација. На том нивоу износи се закључак о значајној распрострањености коцкања међу одраслим становништвом Србије јер студије показују да преваленца коцкања у Србији износи 60% у популацији између 18 и 64 године³⁷ у том смислу је коцкање уобичајена активност у Србији за велики део одраслог становништва, што самим тим повећава број појединаца који су потенцијално изложени ризику од развоја проблема повезаних са коцкањем. Висока преваленца указује на могућу нормализацију коцкања у друштву и потенцијално недовољно сагледавање ризика које носи ова активност. Стога, поред циљаних интервенција за ризичне групе, овај налаз указује и да ова проблематика захтева посебно конципиран приступ патолошком коцкању и превенцији штетних последица коцкања са аспекта јавног здравља.

Када је реч о проблематичном коцкању, иста студија наводи да се стопа преваленције проблематичног коцкања у Србији креће у распону од 0,5% до 3,1%.³⁸ Стручњаци који се баве дијагностиком и терапијом ове нехемijske болести зависности указују и на податке који говоре да је око 0,9% одраслих грађана Србије зависно од коцкања и да им је потребно болничко лечење, док је додатних 200.000 до 250.000 у ризику. Иако се тачна преваленција проблематичног коцкања разликује међу изворима, обе процене указују на значајан број појединаца који се суочавају са озбиљним проблемима повезаним са коцкањем. Разлике у проценама могу одражавати различите методологије или дефиниције "проблематичног коцкања" које су коришћене у студијама. Чак и нижа процена од 0,5% представља значајан број људи у Србији, док више цифре и група под ризиком указују на потенцијал за даље ширење проблема. Неопходно је детаљније испитати методологије ових студија како би се добила прецизнија слика о распрострањености проблематичног коцкања.

Посебно забрињавајући су налази који се односе на распрострањеност коцкања међу младима у Србији. Према подацима Института "Батут", свака четврта млада особа има проблем са коцкањем.³⁹ Студија из 2018/2019. године коју је спровео АГОС показује да је 15,2% ученика прве године средње школе у Србији коцкало за новац у претходних 12 месеци, при чему је 11,2% коцкало

³⁷ Терзић-Шупић, З. *et al.*, *нав. чланак*.

³⁸ *Исто*.

³⁹ Ракић, Ј. *et al.*, *Резултати истраживања понашања у вези са здрављем деце школског узраста у Републици Србији 2022. године*, Београд, 2023.

онлајн. Исти извор наводи позитивне резултате скрининг тестова за патолошко и прекомерно коцкање међу младима, што указује на потребу за стручном евалуацијом.⁴⁰ Истраживање удружења "Превент" из 2023. године открило је да је 54% младих у Србији играло игре на срећу, а преко 40% то чини више од четири пута недељно, док 17% то ради свакодневно.⁴¹ Наводи се и податак да преко 40% младих од 10 до 21 године игра игре на срећу, а 6% су патолошки коцкари, при чему је најмлађи случај имао 12 година. Анкета Вита болнице показала је да је 45% средњошколаца имало искуства са коцкањем. Студија "Батута" из 2017/18. године указује да се сваки трећи ученик првог разреда средње школе коцка.⁴² Према подацима СОС центра за лечење и одвикавање од коцкања већина коцкара у Србији су млади људи између 18 и 25 година.⁴³

Ови подаци указују на конзистентан и алармантан тренд високе распрострањености коцкања међу младима у Србији. Различите студије, користећи различите методологије и обухватајући различите старосне групе, долазе до закључка да значајан проценат адолесцената и младих одраслих учествује у коцкарским активностима, укључујући и онлајн коцкање. Рано започињање коцкања, понекад већ са 12 година, посебно је забрињавајуће, јер рана изложеност може довести до бржег развоја зависности. Лака доступност коцкања, посебно путем интернета, додатно доприноси овом проблему, а нормализација коцкања међу младима представља значајан фактор ризика. Расположиви извори не указују на значајне регионалне разлике у распрострањености коцкања у Србији.

Процена поузданости и валидности налаза захтева детаљно испитивање методологије сваке студије, укључујући технике узорковања, методе прикупљања података и психометријске карактеристике коришћених инструмената. Методологије коришћене у истраживањима коцкања у Србији укључују квантитативне (анкете са стандардизованим инструментима) и квалитативне приступе (интервјуи). У националном истраживању о стиливима живота и коцкању у Србији (2014) коришћен је метод узорковања вероватноће пропорционалне величини са вишестепеним кластер узорковањем и директне интервјуе са стандардизованим упитником, што свакако представља пример ригорозне релевантне методологије, док о методолошком аспектима других истраживања има мало података или их уопште нема. Грубо поређење налаза из различитих студија показује варијације у пријављеној преваленци

⁴⁰ Колико се млади коцкају у Србији – истраживање - AGOS. (2022, април 2). AGOS. <https://agos.rs/istrazivanja/koliko-se-mladi-kockaju-u-srbiji-istrazivanje-750/>, приступ: октобар, 2025.

⁴¹ <https://rc.gradjanske.org/predstavljanje-rezultata-istrazivanja-mladi-i-kockanje/>, приступ: октобар, 2025.

⁴² <https://www.bolnica-vita.co.rs/2019/06/25/rizicni-oblici-ponasanja-mladih-zloupotreba-droga-alkohola-i-kockanje-istrazivanje-jun-2019/>, приступ: октобар, 2025.

⁴³ <https://www.soscentar.com/Razvojni%20put%20jednog%20kockara.html>, приступ: октобар, 2025.

проблематичног коцкања, што може бити последица разлика у методологији, специфичним популацијама које су проучаване и временским оквирима истраживања. Међутим, постоји конзистентна индикација да су проблематично коцкање и ризична понашања коцкања присутни у популацији Србије, посебно међу младима. Штетни ефекти на појединце (финансијски, ментални, физички, зависност), породице (финансијско оптерећење, проблеми у односима, насиље, утицај на децу) и друштво (економски трошкови, криминал, утицај на рад/образовање) константно се наглашавају у различитим изворима.

5. Закључак

У потпуној несразмери са свакодневном перцепцијом широке заступљености коцкања и клађења у великом броју објеката стоји истраживачка научно-емпиријска заинтересованост за овај проблем. Евидентан је недовољан број домаћих емпиријских истраживања о проблематичном и патолошком коцкању, а подаци о, ионако малобројним, истраживањима углавном су посредно доступни преко различитих медијских и других саопштавања, што отежава анализу података, методолошку компарацију, поређење и синтезу добијених резултата. Ипак, иако о стварним етиолошко-феноменолошким карактеристикама патолошког коцкања нема много поузданих података, различита истраживања индицирају да коцкање у Србији представља потенцијално значајан јавно-здравствени проблем са далекосежним штетним последицама. Висока преваленца коцкања међу одраслима и алармантно висок ниво учешћа младих у коцкарским активностима указују на широку изложеност ризицима. Штетни ефекти се манифестују на индивидуалном нивоу кроз финансијске проблеме, погоршање менталног и физичког здравља и развој зависности. На породичном нивоу, коцкање доводи до финансијског оптерећења, конфликта у односима, породичног насиља и негативно утиче на децу. На друштвеном нивоу, економски трошкови, криминал повезан са коцкањем и смањена радна и образовна способност представљају значајне проблеме.

Евидентно је потребан шири, методолошки поуздан, емпиријски увид у проблематику патолошког коцкања. Будућа истраживања требало би да се фокусирају на прецизније утврђивање преваленце проблематичног коцкања коришћењем уједначених методологија, као и на дубинско испитивање регионалних разлика и специфичних ризичних група. Лонгитудиналне студије које би пратиле развој проблема са коцкањем током времена и идентификовале факторе ризика и заштите биле би посебно значајан извор података за разумевање ове појаве и креирање и имплементација превентивних програма који циљају ризичне групе. Синтеза валидних емпиријских података омогућила би и стабилну основу за креирање програма за рано откривање и рану интервенцију за особе са проблемима коцкања и њихове породице. Такође је

неопходно размотрити јачање регулаторних мера у вези са доступношћу и промоцијом коцкања, посебно у односу на малолетнике и рањиве групе.

*Snežana Soković, Ph.D., Full-time Professor
Faculty of Law, University of Kragujevac*

THE HARMFUL IMPACT OF GAMBLING: AN ANALYSIS OF DOMESTIC EMPIRICAL RESEARCH

Summary

Direct and everyday lay observation testifies to the large number of betting and gambling locations in our country and to their constant attendance, as well as to the daily and intensive marketing promotion of these venues in all media. Therefore, the public generally does not recognize the harmful potential of gambling activities, accepts gambling as a legal and legitimate free activity or form of entertainment, and usually perceives potential addiction as less serious, which creates significant obstacles in the treatment of individuals with gambling disorders. The paper analyzes empirical data on gambling and pathological gambling and concludes that there is a clearly insufficient number of domestic empirical studies on problematic and pathological gambling, and that the data on the already scarce studies are mostly indirectly available through various media and other announcements, which complicates the analysis, methodological comparison, and synthesis of the obtained results. Nevertheless, even the existing limited and methodologically inconsistent studies indicate a high prevalence of gambling among adults and an high level of youth participation in gambling activities. For an objective understanding of the complex phenomenon of gambling and its harmful consequences, as well as for the creation of public policies and preventive strategies, a broader, methodologically reliable empirical insight into the issue of pathological gambling is necessary.

Key words: *gambling, typology of gamblers, pathological gambling, empirical gambling research.*

Литература

- Abbott, M. W., *The changing epidemiology of gambling disorder and gambling-related harm: public health implications*, Public health, 184/2020.
- Ashley, L. L., Boehlke, K. K., *Pathological gambling: a general overview*, J Psychoactive Drugs, 44(1)/2012.
- Barton, K. R. et al., *The effect of losses disguised as wins and near misses in electronic gaming machines: A systematic review*, Journal of gambling studies, 33.4/2017.
- Blaszczynski, A., Nower, L., *A pathways model of problem and pathological gambling*, Addiction, 97.5/2002.
- Blaszczynski, A. P., Wilson, A. C., McConaghy, N., *Sensation seeking and pathological gambling*, British Journal of Addiction, 81(1)/1986.
- Бјелајац, Ж., *Патолошко коцкање и криминал [Pathological gambling and crime]*, Култура полиса, бр. 14/2017.
- Bouguettaya, A. et al., *The relationship between gambling advertising and gambling attitudes, intentions and behaviours: a critical and meta-analytic review*, Current opinion in behavioral sciences, 31/2020.
- Butler, N. et al., *Gambling with your health: Associations between gambling problem severity and health risk behaviours, health and wellbeing*, Journal of Gambling Studies, 36./2020.
- Gainsbury, S. M., *Online gambling addiction: the relationship between internet gambling and disordered gambling*, Current addiction reports, 2.2/2015.
- Gabellini, E., Lucchini, F., Gattoni, M. E., *Prevalence of problem gambling: A meta-analysis of recent empirical research (2016–2022)*, Journal of Gambling Studies, 39.3/2023.
- Darbyshire, P., Oster, C., Carrig, H., *Children of parent(s) who have a gambling problem: a review of the literature and commentary on research approaches*, Health and Social Care, 9(4)/2001.
- Денчић, М., *Штетне последице проблематичног коцкања*, Зборник института за криминолошка и социолошка истраживања, XLII, 2023.
- Dowling, N. A. et al., *Problem gambling family impacts: Development of the problem gambling family impact scale*, Journal of gambling studies, 32.3/2016.
- Ibáñez, A. et al., *Gender differences in pathological gambling*, Journal of Clinical Psychiatry, 64.3/2003.
- Јовић, Ј., *Утицај допаминергичког система на зависност од интернета*, Acta Medica Medianae, 50(1)/2011.
- Jakob, L., *The anticipatory dopamine response in addiction: A common neurobiological underpinning of gambling disorder and substance use disorder?* Progress in Neuro-Psychopharmacology and Biological Psychiatry, Vol. 98/2020, doi: 10.1016/j.pnpbp.2019.109802
- Kaminer, Y., *Gambling use disorders-a public health problem*, Connecticut Medicine, 64/2000.
- Karlsson, A., Håkansson, A., *Gambling disorder, increased mortality, suicidality, and associated comorbidity: A longitudinal nationwide register study*. Journal of Behavioral Addictions, 7(4)/2020.
- Kilibarda, B. et al., *National Survey on life styles of citizens in Serbia 2014 : key findings on substance use and gambling*, Institute of Public Health of Serbia “Dr Milan Jovanovic Batut”, 2014.
- Livazović, G., Bojčić, K. *Problem gambling in adolescents: what are the psychological, social and financial consequences?*. BMC Psychiatry, vol. 19(1)/2019,.

- Lesieur, H. R., *Female pathological gamblers and crime*. In Eadington, W., Cornelius, J., (Eds.), *Gambling behavior & problem gambling*, 1993.
- Lee, H. J., Lee, G., *Pathways to understanding problem gambling among adolescents*, BMC Public Health, 25(1)/2025
- Lucchini, F., Comi, S. L., *Social Costs of Gambling Harm in Italy*, Critical Gambling Studies 3(1)/2022.
- May-Chahal, C. et al., *Gambling harm and crime careers*, Journal of Gambling Studies, 33(1)/2017.
- McAvoy, D. L. et al., *Problem gambling and mental health comorbidity in Canadian federal offenders*. Criminal Justice and Behavior, 39(10)/2012.
- Mills, D., Anthony, V., Nower, L., *General motivations, basic psychological needs, and problem gambling: Applying the framework of Self-Determination Theory*. Addiction Research and Theory, 29/2020.
- Младеновић, И., Лажетић, Г., *Зависност од коцкања са терапијским приручником*, Београд, 2014.
- Nower, L., Blaszczynski, A., *Impulsivity and pathological gambling: A descriptive model*, International gambling studies, 6.1/2006.
- Nower, L., Blaszczynski, A., Anthony, W. L., *Clarifying gambling subtypes: the revised pathways model of problem gambling*, Addiction, 117(7)/2022.
- Orford, J. et al., *The role of social factors in gambling: Evidence from the 2007 British Gambling Prevalence Survey*, Community, Work & Family, 13(3)/2010.
- Parke, A., Griffiths, M., Irwing, P., *Personality traits in pathological gambling: Sensation seeking, deferment of gratification and competitiveness as risk factors*, Addiction Research & Theory, 12(3)/2004.
- Ракић, Ј. et al., *Резултати истраживања понашања у вези са здрављем деце школског узраста у Републици Србији 2022. године*, Београд, 2023.
- Preston, D. L., McAvoy, et al., *Problem gambling and mental health comorbidity in Canadian federal offenders*. Criminal Justice and Behavior, 39(10)/2012.
- Rosenthal, R. J., *Pathological gambling*, Psychiatric Annals, 22(2)/1992.
- Syvtersen, A. et al, *Relationships between exposure to different gambling advertising types, advertising impact and problem gambling*, Journal of gambling studies, 38.2/2022.
- Suomi, A. et al., *Patterns of family and intimate partner violence in problem gamblers*, Journal of Gambling Studies, 35.2/2019.
- Stinchfield, R. et al., *Reliability, validity, and classification accuracy of the DSM-5 diagnostic criteria for gambling disorder and comparison to DSM-IV*, Journal of Gambling Studies, 32(3)/2015.
- Терзић-Шупић, З. et al., *National survey on lifestyles and gambling in Serbia: Gambling participation and problem gambling in adult population* International Gambling Studies, 19(2)/2019.
- Hodgins, D. C., Stea, J. N., Grant, J. E., *Gambling disorders*, The Lancet, 378.9806/2011.
- Hearn, N. L., Ireland, J. L., Eslea, M. et al., *Exploring Pathways to Gambling: Proposing the Integrated Risk and Protective Factors Model of Gambling Types*. J Gambl Stud, 37/2021.
- Hartmann, M., Blaszczynski, A., *The longitudinal relationship between psychiatric disorders and gambling disorders*. International Journal of Mental Health and Addiction, Preston, 2016.
- Sharma, R., Weinstein, A., *Gambling disorder comorbidity a narrative review*, Dialogues in Clinical Neuroscience, 27(1)/2025.

- Quaglieri, A. *et al.*, *Gambling and virtual reality: unraveling the illusion of near-misses effect*, *Frontiers in psychiatry*, vol. 15/2024, doi:10.3389/fpsyt.2024.1322631.
- Walker, D. M., Russell S. S., *Social and economic impacts of gambling*, *Current Addiction Report*, 3.3/2016.
- Wöhr, A., Wuketich, M., *Perception of Gamblers: A Systematic Review*, *J Gambl Stud*, 37/2021.
- Пословни резултати кладионица у Србији: Ко највише добија у играма на срећу - Forbes Србија. (2024, јун 3). *Forbes*. <https://forbes.n1info.rs/novac/poslovni-rezultati-kladionica-u-srbiji-ko-najvise-dobija-u-igrama-na-srecu/>, приступ: октобар, 2025.
- Колико се млади коцкају у Србији – истраживање - AGOS. (2022, април 2). AGOS. <https://agos.rs/istrazivanja/koliko-se-mladi-kockaju-u-srbiji-istrazivanje-750/> приступ: октобар, 2025.
- <https://rc.gradjanske.org/predstavljanje-rezultata-istrazivanja-mladi-i-kockanje/>, приступ: октобар, 2025.
- Патолошко коцкање - Како се понаша коцкар? (2022, јун 17), *MedTim*. <https://medtim.rs/blog/patolosko-kockanje/>, приступ: октобар, 2025.
- <https://www.bolnica-vita.co.rs/2019/06/25/rizicni-oblici-ponasanja-mladih-zloupotreba-droga-alkohola-i-kockanje-istrazivanje-jun-2019/>, приступ: октобар, 2025.
- <https://www.soscentar.com/Razvojni%20put%20jednog%20kockara.html>, приступ: октобар, 2025.